

տանին» (Նախ. գլ. Զ, եր. 33)¹։ Դատավարութեան Համաժողովը ձեւերը գտնում ենք նաեւ հին երբեքական իրաւունքի պատմութեան մէջ։

Ընդհանուր փոխման այն դատավարական եղանակը, որ ներկայացնում է մեզ Մի, Գօշ իր Դատաստանագրքի մէջ, նահապետական-տանուտիրական կուլտուրական շրջանի յատուկ մի ձեւ է։ Այդ ձեւը տիրապետող է հանդիսացել մինչեւ մեր դարերը այն բոլոր երկրներում, ուր քաղաքացիական-պետական կեանքը չի հասել բարձրագոյնն ու գեղեցիկ էր հանապաղ իր նախնական հասարակական փոխադարձ յարաբերութիւնների շրջանում։ Նոյն իսկ անցեղալ դարում Կովկասի հայաբնակ գաւառներում Պառնական օրէնքների տիրապետութեան ներքոյ շինական համայնքները իրենց ներքին կեանքում միշտ ղեկավարուել են տեղական գիւղական դատարաններով, որոնց դատավարական ձեւը աւանդաբար պահպանուելով նախնի ժամանակներից իր էական կողմերով շատ քիչ է տարբերուում Մխիթար Գօշի արժարձած դատավարութիւնից։ Այդ տեսակ դատավարական ձեւերի նկարագիրներ բուականի թուով լոյս տեսած կան հայ պարբերական մամուլէ էջերում։ Նախնորինակ դատավարութեան ձեւի մի բնորոշ պատկեր կարելի է գտնել պ. Բաղդասարեան «Ճանապարհորդական նկատողութիւնք», խորագրով յօդուածում²։

II.

Արդ քննութեան առնենք դատաստանական ապացոյցների հարցը, որոնք վէճերի արդար լուծման համար դատաստանագրքի համեմատ դատավարութեան անհրաժեշտ միջոցներն են լինելու։ Ապացոյցների այդ եղանակները կարող են լինել ըստ Մխիթար Գօշի սեփական խոստովանութիւն, վկաների ցուցմունքներ եւ երդում։

1. Այնպէս խոստովանութիւն։ Դատաստանական ապացոյցի այս եղանակի մասին Մխիթար Գօշը, թէեւ ոչողայի չի խօսում, բայց եւ այնպէս ակնարկներ է անում, որոնք մեզ թույլ են տալիս ենթադրելու, որ մեր հեղինակը

հենց այդ տեսակ խոստովանութիւնն ի նկատի ունի։ Դատաստանագրքի ասելով, դատավարական գործերը այն ժամանակ արդար լուծում կարող են ստանալ, երբ դատուող կողմերը, մանաւանդ մեղադրողը, կը խուսափեն սուտ ցուցմունքներ տալուց եւ կը խոստովանին միայն ճշմարտութիւնը։ Այս տեսակ կարծիքը հիմնաւորելու համար, Դատաստանագրքի հեղինակը քաղում է Սաղմոսից հետեւեալ խօսքերը. «Մի ստէք միմանց, այլ խօսեցարուք զճշմարտութիւն իւրաքանչիւր ընդ ընկերի իւրում»։

2. Վկաների ցուցմունքներին, իբրեւ դատաստանական ապացոյցների, Մխիթար Գօշը շատ մեծ նշանակութիւն է տալիս. «Եւ հարկ է վկայիք լինել դատաստանին, զի զդատարանացն յերկար վիճողութիւնն նորօք հատանէ դատաւորն» (Նախ. գլ. Է, եր. 36)։ Դատաւորները պարտաւոր են ամեն մի գործ քննելիս անպայման լսել նախ եւ առաջ դատուողներից ցուցմունքներից յետոյ վկաններին, որպէս զի առաջիններից ցուցմունքները հիմնաւոր նշանակութիւն ստանան. «Վասն այնորիկ դատաւորն ոչ կարէ հաւատալ մինչ ի գալ վկայիցն» (Անդ. եր. 37)։

Վկաների թիւն իւրաքանչիւր գործում բաւական է, որ բաղկացած լինի 2—3 անձերից։ Թէ ինչու վկաների թիւը պէտք է 2—3 լինի, Մխիթար Գօշը չգտնում է հիմնել մի շարք օրինակների վրայ, վերցնելով այդ Աստուածաշնչէն ու Աւետարանից. «Ձի Մովսիսի օրինացն արւելութեան Որդ ու Ահարոն եւ Յիսուս վկայեն։ Եւ ի Սինայ Աստուծոյ իրմանն-փողքն եւ ամպն եւ մէգն եւ հուրն վկայեն։ Եւ ծննդեան Տեառն՝ հրեշտակքն եւ հովիւքն եւ մողթն վկայեն... եւ այլն» (Նախ. գլ. Է, եր. 43—44)։ Խօսք չկայ, Մխիթար Գօշի այդ տեսակ տրամաբանութիւնն, որով ձգտում է ապացուցանել 2—3 վկաների թուի նշանակութիւնն, խիստ բռնազբօսիկ է եւ միանգամայն սքզաւատիկ բնոյթ կրում։ Վկաների 2—3 թիւն ընդունուած էր նաեւ Բիւզանդական իրաւունքի մէջ, Յամմանյն դէպք Դատաստանագիրքն յայտնում է, որ կարող են ներկայ լինել եւ աւելի մեծ թուով վկաներ, որոնց ցուցմունքները եւս առաւել մեծ նշանակութիւն կարող են ունենալ. «Երկու եւ երեքն ոչ եթէ զբաղումն խախտէ, այլ ցուցանէ, զի թէ բազումք իցեն՝ բարիք է» (Անդ. եր. 42)։ Սակայն 2—3 հոգու թիւը պարտաւորեցուցիչ է, եւ բնաւ թողաւորիկ չէ, որ վկաների թիւը

¹ Ինքնապաշտ դատաստանի դրուութեան եւ իստ appellationի բացակայութեան մասին տես աւելի մանրամասն նաեւ մեր յօդուածը «Արեւիկ Գիւժի Ժ. փրկանքը» — Ազգագրական հանգեսի վերջ, X, Ժ. 295—296։

² «Արարտար. յ889թ. յունուար, եր. 44—48. Էջմածին։

գորանից պակաս լինի: Մէկ, եզակի վկայի թէ-
կող ճշմարտաստու ու շիտակ. անձնաւորու-
թեան՝ ցուցմունքները միշտ կարող են զուրկ
լինել հիմնաւոր նշանակութիւնից. «Եւ թէպէ-
տեւ միջ վկայի հաւատարմի ճշմարտութիւն վկայու-
թիւնն, բայց ոչ հաստատ» (Անդ, եր. 44):
Եւ ընդհանրապէս «գիւրին է միոյն (վկային)
վասն ախտի ինչ շարախօսել, բայց երկուցն
կամ երկոցն ոչ է այնպէս գիւրին» (Անդ, եր.
42): Այնուհետեւ Միտիթար Գօշը, կրկին մի
շարք օրինակներ բերելով հին եւ նոր կտակա-
րանից, ճգնում է ապացուցանել, որ մէկ վկայի
ցուցմունքները, ոչ մի իրաւաբանական նշանա-
կութիւն չեն կարող ունենալ (Անդ, եր.
44—45):

Այնուհետեւ Միտիթար Գօշը կանգ է
առնում վկաների ներքին ու արտաքին յատ-
կութիւնների վրայ: Նա զարմանալի մանրակրկիտ
թւում է այն բոլոր բարեմասնութիւններն ու
բարոյական յատկութիւնները, որոնցով ան-
բայանքն պէտք է օժտուած լինի վկաները:
Վկայ կարող են լինել ճշմարտաստու, անկա-
շառ, շիտակ, բարեխեղճ, աստուածաժախ ու
կրօնասէր անձինք: Ուստի ապաշխարողները,
մաքսաւորները, արեւցողները եւ «ամենայն
մեղաւորները» զուրկ էին վկայութիւն տալու
իրաւունքից (Նախ. գլ. Է, եր. 37, գլ. Ը,
եր. 55):

Հիմնուելով լոկ բարոյական սկզբունքների
վրայ, Դատաստանագրքի հեղինակը տարպուած
պէտք էր լինէր խիստ սուրբեփառ նայելու
վկաների անձնաւորութեան նշանակութեան
վրայ, որով նա ասիթ էր տալիս դատաւորնե-
րին լայնարձակ կերպով վարուել այս հար-
ցում: Յիրաւի, որքան առաձգական իմաստ են
պարունակում այն բոլոր կէտերը որոնք առաջ
են բերուած Դատաստանագրքի մէջ վկաների
ցուցմունքների օրինաւորութեան վերաբերմամբ:
Նոյն իսկ Միտիթար Գօշն, կարծես անկարող
է լինում ազատօրէն իրեն պարզելու այդ հարցը:
Նա սկզբում փորձում է մի առ մի յիշել այն
բոլոր կէտերը, որոնք կամ թղլլաւորում են կամ
ոչ թղլլաւորում այս կամ այն անձնաւորու-
թեան ցուցմունքները տալ գատաւորների առաջ.
սակաւն սխալ ելակէս ունենալով, այն է՝ բա-
րոյական հիմունքներ՝ նա ի վերջոյ ի հարկէ
անկարող է լինում գրուեալ գուրս բերել իւր
առաջդրած բացատրութիւններից եւ ամփո-
փում է իր բոլոր ասածները՝ «ամենայն մեղաւոր-
ներ», առաձգական բառով: Արդի իրաւա-

գիտութիւնն հետեւում է միանգամայն հակա-
ռակ հայեացակէտին. նա ընդունում է ոչ թէ
վկաների բարոյական արժանաւորութիւններն,
այլ եւ նրանց ցուցմունքների իրաւաբանական
նշանակութիւնն. ուստի շատ անգամ նոյն իսկ
յանցաւորների, որոնք տակաւին իրաւազուրկ
չեն, ցուցմունքներն էլ կարող են որոշ իրաւա-
բանական նշանակութիւն ունենալ, եւ այդ ան-
ձինք էլ կարող են դատաստանի առաջ հան-
դէս գալ իբրեւ վկաներ: Իսկ Միտիթար Գօշը,
սեռած լինելով քրիստոնէական փիլիսոփայու-
թեան ազդեցութեան ներքոյ, իւրաքանչիւր
հասարակական երեւոյթ, ամեն մի կենսակա-
յարաբերութիւն պէտք էր անկասկած բացա-
տրէր բարոյական-կրօնական հայեացակէտնե-
րով: Եւ ահա մենք տեսնում ենք, թէ ինչպէս
մի շարք «մեղաւորներ» չեն կարող վկայ լինել.
արեւցողները, իբրեւ որոշ ախտով բուռնած ու
ստեպ իրենց բանականութիւնը կորցնող մար-
դիկ, կաշառակները, ապաշխարողները, իբրեւ
որոշ յանցանքների մէջ մեղանշաններ եւ վեր-
ջապէս մաքսաւորներ, որոնք հին հրէաների
մէջ վայելում էին Ժողովրդի ընդհանուր ասե-
լութիւնն, իբրեւ կեղեքիշներ ու հարստահա-
րողներ, եւ դատում էին մեղաւորների շարքը:

Նոյն այդ բարոյական-կրօնական փիլիսո-
փայութեան ազդեցութեան ներքոյ Միտիթար
Գօշը չէ ընդունում ոչ քրիստոնէաների ու հե-
րետիկոսների վկայութիւնն ու այդպիսով կար-
ծես սրանց էլ «մեղաւորներ» է համարում:
«Իսկ ըստ ազգաց կրօնից՝ ոչ է պարտ զանօրի-
նաց վկայութիւնն ընդունել ի վերայ քրիստո-
նէից, թէպէտ եւ բազումք լինին եւ օւղիշ խօ-
սին» (Նախ. լս, եր. 40): «Եւ ոչ զհերձաւա-
ծողացն վկայութիւնն չէ պարտ ընդունել»
(Անդ): Այս խօսքերից հետեւում է, որ «անօ-
րինաց վկայութիւնը» նմանապէս եւ հերետի-
կոսները կարող էին նշանակութիւն միայն
իրենց հաւատականիցների վերաբերմամբ (Անդ):
Այս տեսակ վկաների վերաբերմամբ իր հայեացքը
Միտիթար Գօշը փորձում է հիմնաւորել Ս.
գրքից բերած փաստերով. «Քրիստոս ոչ ընկա-
լաւ զգիւացն վկայութիւնն, թէպէտ եւ ճշմա-
րիտ էր վկայութիւնն... այլ եւ ոչ պակշտեալ
ընկալաւ...» եւ այլն (Անդ): Այս սկզբունքը
օտարական վկաների համար գոյրութիւն է ու-
նեցել ոչ միայն հին օրէնագրութիւնների մէջ,
մանաւանդ Բիւզանդականի, այլ եւ մի քանի

արդի օրէնսդրութիւնների մէջ, զորօրինակ ուս-
սականի: Եւ Միխիթար Գօշն իւր կողմից, եթէ
նոյն իսկ իւր առանձնայատուկ բարոյական-կրօ-
նական աշխարհայեացքով զեկալարած չլինէր,
իսկոտ հետեւողական և գտնուել վկաների այս
հարցում: Դորա ժամանակ Հայաստանին տիրում
էին մահմետականները, որոնք հետեւելով զու-
րանի իրաւարանական նորմերին, իրենց կրօնա-
կիցներին իրաւական ու օրէնսդրական տեսակե-
տից միշտ բարձր էին դասում եւ առանձնայա-
տուկ իրաւունքներով արտօնում համեմատաբար
այլակիցներին հետ: Զարմանալի չէ, որ Դա-
ստանազրքի հեղինակն էլ նոյնութեանց պէտք
էր վերաբերուէր գէպի շրջապատող այլակրօն-
ները՝ մանաւանդ գէպի մահմետականները:

Վկայութեան իրաւունքից զրկուած էին
նաեւ կանայք. «Իսկ զկանայս ոչ է պայտ ըն-
դունել վկայս, այլ արքանեակս վկայից» (Կախ.
Է, 40): Կանանց իրաւական ընկճուած գորու-
թիւնը, նրանց սահմանափակուած անձնական ու
ընտանեական իրաւունքները յատուկ են եղել գրե-
թէ բոլոր ազգերի օրէնսդրութիւններին. առ-
կաւն մեր օրերը զանազան երկրներում շարու-
նակում են գոյութիւն ունենալ այդ անսակ
օրէնսդրական հայեացքներ: Անեկրայ է, որ
Միխիթար Գօշն էլ ազատ չէր կարող լինից
նոյնաման իրաւաբանական հասկացողութիւնից,
մանաւանդ, եթէ նկատի առնենք, որ Հայաստա-
նում, ինչպէս քանիցս առիթ ունեցանք յիշելու,
կիրառման մէջ էին նաեւ Բիւզանդական դա-
ստաստանագրերից կազմուած օրինադրեր: Բիւ-
զանդական կայսր Լեւոն Զ-ին վերագրած օրի-
նադրի 148րդ յօդուածում կարգում ենք, որ
«կանանց չի կարելի յանձնարարել որեւէ հա-
սարակական պաշտօն եւ ոչ էլ ընդունել նրանցից
դաստաստանական վկայութիւն»¹: Նոյնաման
հայեացքներ է արտայայտում եւ մեր Դատաս-
տանագրքի հեղինակը. «զի որպէս ոչ է նոցա
(կանանց) քահանայ լինել կամ զինուոր եւ ոչ
հնձան հարկանել եւ ըստ կանոնաց ոչ ի շուկայ
նստել, եւ ոչ արանց հանգերձ զգնեալ, նոյն-
պէս եւ ոչ դատաստան առնել եւ ոչ վկայել»
(Կախ. Է, 41): Բացի այդ՝ չպէտք է աչքալորող
անել նաեւ այն հանգամանքը, որ այս հարցում

որոշ ազդեցութիւն կարող էին ունենալ նաեւ
մահմետական, օրէնքներն ու դատաստանները,
որոնք Հայաստանում մահմետականների գերիշ-
խանութեան չընթանում ներմուծում էին ու
որոշ չափով կիրառուած էին միախառնուած տի-
րապետողներին ու նուաճողներին ձեռքով:

Մականք Միխիթար Գօշն ուշադրութեան է
առնում, որ կարող են պատահել այնպիսի դէպ-
քեր, երբ միակ վկանները՝ կամ ականատես կամ
ականջարուր՝ եղել են միմյանի կանայք: Այստեղ
ահա մեր հեղինակը ստիպուած է ընդունել կա-
նանց վկայութիւնը, բայց ինչ ինչ պայմանե-
րով. նախ՝ կին վկաններ «չիցնն ի վատակարաց,
այլ ճշմարիտք եւ վարուք վկայանալ ի բազ-
մաց», երկրորդ՝ կին-վկանների թիւը պէտք է
միշտ կրկնաթի լինի, քան թէ արական վկաների
օրինական թիւը, ուրեմն 4—6 հոգի: Բայց եւ
այնպէս կին վկաններ, իրաւունք չունին ընտ-
անձամբ ներկայանալու դատարանի առաջ, այլ
անհրաժեշտ ցուցմունքները պարտաւոր են տալ
իրենց տանը նոյնքան թուով այլ-մարդկանց,
որոնց առաքում է նրանց մօտ իր ընտրութեամբ
դատաւորը. եւ ապա յիշեալ այլ մարդիկ, վե-
րագառնելով դատարան, յայտնում են վկայու-
թիւնները, որովք են ընդունում են:

Հայոց Դատաստանագրքի մէջ ազգական-
ների վկայութիւնն օրինաւոր չի ընդունում:
Առաջագրելով այսպիսի պայման, Միխիթար Գօշն
սակայն իր սովորութեան համեմատ շատ լեւ-
թեակի է շօշափում այս հարցը, վառն զի նա
չի որոշում ազգականների վկայ չլինելու իրա-
ւունքի սահմանները: Զնայած, որ Միխիթար
Գօշն դէմ է ազգական վկանների ցուցմունքներին,
այնուամենայնիւ նա թույլ է տալիս բացառու-
թիւններ, որոնցով կարծես խախտում է իր ար-
տայայտած սկզբունքի ամբողջութիւնը: Անհրա-
ժեշտ հանգամանքներում, երեւի երբ միանգա-
մայն բացակայ են այլ օտար վկաններ, մեր հեղի-
նակը համաձայնում է, որ կարելի է ընդունել
ազգական վկանների ցուցմունքները, այն էլ մի
պայմանով՝ որ «վարեն նոցա (ազգականների)
ամենեցուն յայտնի իցէ, թէ հաւատարմք են»
(Կախ. Է, 37):

Ի վերջոյ Միխիթար Գօշն կանգ է առնում
վկանների հասակի վրայ: Նա պահանջում է, որ
վկան չափաւ հաս լինի. «հասակաւ կատարեալ իցնն
եւ կամ արեօք պատուեալ»: Այդ կատարեալ
հասակը Հայոց Դատաստանագրքի համաձայն
կարող է լինել 25 տարեկանը. «զի երից ամաց
մանուկն ի խօսս լինի, եւ եօթնն ամացն ուսումն

¹ 22-րդ սակ չունենալով վերոյիշեալ յուշական
օրէնքների Լեւոն Զ-ին վերագրած ժողովածուի իսկական
աղբիւրն ու ընտրիլը, ստիպուած ենք քաղել այդ օրէնքը
«Վախճանից» Պրաց Դատաստանագրքից: Լեւոն Զ-ի
օրէնքները կիրառուում էին հին վրաստանում եւ հայա-
նական է, որ անցել են այնպէս հայերի շնորհիւ եւ ապա
մուսուլման Վախճանից օրինագրքի մէջ:

ուսանի, եւ չորեք տասան ամացն տերմանէ մա-
նուկ, եւ քսան ամացն զննուորի, եւ քսան եւ
հինգ ամացն քահանայ լինի» (Անդ, 38): Սահ-
մանելով այսպիսի մի հասակ վկաների համար,
Միխիթար Գօշն երեւի զգում է, որ յայտնի ի-
րական հանգամանքներում դատաստանական
գործավարութեան համար դժուարութիւններ
կարող են ծագել. չէ՞ որ բաւական է այսպիսի
գէպքերում վկաների խնայցիութիւնը, հասկա-
ցողութիւնը, ուշիմ վերաբերումն դէպի որ տուած
ցուցմունքները: Այդ հիման վրայ է, որ թէ հին
հոգովեական եւ թէ արդի քաղաքակրթութեան
ազգերի օրէնսդրութիւնները չեն սահմանում մի
որոշ անշարժ հասակ վկաների օրինականութեան
համար այլ միանգամայն լուրջ նշանակութիւն
տալով վկայութիւնների բովանդակութեանը,
ուշադրութեան են առնում վկաների չափահա-
սութիւնն այն ծաւալով, ինչ ծաւալով դա ան-
հրաժեշտ է իրական հանգամանքների ու
վկաների հասակի փոխադարձ առնչութիւնների
մէջ: Եւ մեր դատաստանագրքի հեղինակը կար-
ծես հետեւում է այս տեսակ մի գաղափարի եւ
ներմուծում է իւր օրէնքների մէջ քանի մի
բացառութիւններ: Վաճառականական գործերի
մէջ ծագած վէճերի վերաբերմամբ վկաների
չափահասութիւնն ըստ Միխիթար Գօշնի փոխա-
նակ 25 տարեկանի, թողաւորում է ընդունել
14 տարեկան՝ այսինքն օրգէնութեան հասակը,
«իսկ հասակ օրգէնութեանն հաւատարիմ լինի
ի տուրեւառութիւն վաճառաց. զի թէ անձն
իւր եւ զւերմ վաճառել կնոջ եւ զկինն գնել
յամուսնութիւն հաւատարիմ է, նոյնպէս հա-
ւատարիմ լինի ի տուրեւառու վաճառաց» (Դաւի,
Է, 39): Դմանապէս այն բոլոր դէպքերում, երբ
միանգամայն բացակայ են չափահաս, «կատա-
րեալ» վկաներ, օրինական համարում որոշ
պայմաններով եւ անչափահասաների 25 տարե-
կանից պակաս հասակաւորների ցուցմունքները.
«իսկ թէ պատահի զի մի վկայ կատարեալ
լինի, որպէս գրեցաք, եւ միւսն մանուկ ընկա-
լեալ լինի. ըստ այնմ թէ՛ երիտասարդ ընդ
ծերոյ եւ ուղիղ են ճանապարհք նորա: Եւ եթէ
երկուքն մանուկ եւ մին ծեր, կամ թէ երեքն
մանուկ ընկալեալ լինին» (Անդ):

Հայոց դատաստանագիրքը գիտողութեան
է առնում նաեւ վկաների ցուցմունքների եռու-
թիւնը: Միխիթար Գօշն հայեացքով վկայու-
թիւնները կարող են երկու տեսակ հիմք ունե-
ւալ — «իւմ Գեւորեւ», կամ «Էթեւ»: Ուստի
դատաւորները պէտք է ուշադրութեամբ դարձ-

նեն, որպէս զի վկաները ճշգրիտ ցուցմունքներ
տան երկու պարագայումն էլ՝ ականատես կամ
ականջալուր դէպքերումն՝ ինչպէս եւ «վկայիցն
մի առնել վայրագար զտեսանելն կամ զլեւելն,
այլ հաստատութեամբ ճշգրտել եւ ապա
վկայել» (Դաւի, Է, 45): Հիմանիշ բնաւորու-
թիւն են կրում եւ յունական օրէնքների որո-
շումները, որոնք անկասկած իրենց ազդեցու-
թիւնն են ունեցել Միխիթար Գօշն վրայ: Իւ-
զանդական Լեւոն Ջ եւ Կոստանդին կայսրերին
վերագրած օրէնքներում այն միտքն է արծարծ-
ւում, որ դատավարութեան ժամանակ պէտք է
նշանակութիւն ունենան գիււարապէս ականա-
տես վկաների ցուցմունքներն եւ ընդհակառակն
զգուշութեամբ պէտք է վերաբերուի այն բոլոր
վկաներին, որոնք իրենց վկայութիւնները տալիս
են լսողաց՝:

(ՀԵՐԵՆՈՒԹԵՒՆ)

ՈՍ. ՍԱՄՈՒԷԼԵԱՆ

Լ Ե Ջ Ո Ւ Ա Ր Ա Ն Ա Կ Ա Ն

ՍՏՈՒԳՐԱՆԵԿԱՆ ՀՅՈՒՄՈՐՈՒԹԻՒՆԸ

(ՀԵՐԵՆՈՒԹԵՒՆ)

42.

1. Հայ. Լուրի-ի (Գեւորեւ) ի Լ-ն բարբառութեան
երկրորդ մասին մէջ ի միջի ճայնաւորացյաւալ
կեանք ըլլալով (Հմտ. Խաչը-Լուրի-ի) հնդեւ.
*hēgāyōs Ժեւին կը համապատասխանէ առ Բեթի,
Լու-Բեթի, ուր Բ-ն մնացած է Բեթի-ի ազգ-եան
տակ, իսկ յաւասար < *uqobhōros < lukobhōros
(քմական Խով ու-ին ետեւ) Խաչը-Լուրի-ի պէս
փոխուած է նոյնպէս:

2. Հայ. ֆոյթ-աւ, լատ. lien, սկր. pñhan,
յուն. σπλῆν (*σπλην) առա. селезенá, բրեւ.
felch (*spēlgēh) Բուլղար. = Walde 38, հայ.
բառն *ֆոյթ-աւ-ի տեղ պիտի ըլլայ, հնդեւ.
*phlōig-էն եւ այսպէս մի եւ նոյն բառ է յիշեալ-
ներանք հետ:

3. Հայ. Կոբ (Կոբ-ի), սկր. guḥrā «փայ-
լուն» պարզ, յատկ. = հնդեւ. kṛdhāś keu
«այտնուլ»-ի կը պատկանի ըստ իւր, *կն արմ-ա-
ձեւէն նիւնդարեակութեամբ: Հմտ. նշանդակու-
կութեան ի վայ. Կոբ-աւ, յաւելում է ծօթէլաւ,
ծօթէլաւ Pedersen KZ. 39, 336), որ «աւել»
< *ստական» նշանակութիւնն ալ ունի յաւել-

1 Сборникъ законовъ греческаго царя Византии VI
Законы греческие ст. 148, 149, 342. հրատ. Գրիգորի,
թիֆլիզ: